
FEJEZETEK KELET- ÉS DÉLKELET-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Pašić és Trumbić: A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság*

A dalmáciai horvát Ante Trumbić és az ószerbiai szerb politikus, Nikola Pašić politikai pályáját és az első világháborút lezáró párizsi békekonferencián játszott szerepét állította új könyve vizsgálódásának középpontjába *Dejan Djokić*. A Londoni Egyetem Balkán Tanulmányok Központját (Centre for the Study of the Balkans, Goldsmith, University of London) vezető történész neve nem ismeretlen a Jugoszlávia XX. századi történetével foglalkozó kutatók előtt, hiszen szerzőként, szerkesztőként és társszerzőként már eddig is több, fontos munkát jegyez a balkáni ország jelenkori történetéről. A szerkesztésében 2003-ban *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea* (Jugoszlavizmus: Egy bukott eszme története) címmel megjelent tanulmánykötet a jugoszláv eszme gyökereit, lehetőségeit és kudarcának okait járja körbe, 2007-es *Elusive Compromise: A History of Interwar Yugoslavia* (Bizonytalan kompromisszum. A két világháború közötti Jugoszlávia története) című monográfiájában pedig az 1920–1930-as évek szerb–horvát kiegyezési törekvéseit elemzi, miközben a hangsúlyt a széthúzással szemben a megegyezési törekvéseit helyezi. Jelen munkája tehát szervesen illeszkedik korábbi vizsgálódásai tárgyába.

A *Pašić and Trumbić: The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes* műfaját tekintve nem hagyományos értelemben vett életrajz. Nem hagyományos értelemben, hiszen a szerző nem egy, hanem mindjárt két, Jugoszlávia létrejöttében döntő szerepet játszó délszláv politikus politikai karrierjének felvázolására tesz kísérletet, kiemelve a két életút közti hasonlóságokat és eltéréseket, számba véve azokat a találkozási pontokat, ahol a két politikusi pálya metszette egymást. Ebből a szempontból hasonlóságot mutat a néhány éve Magyarországon a Pannonica Kiadó gondozásában megjelent *Fekete–Fehér. Párhuzamos életrajzok* sorozattal (szerk.: Szvák Gyula).

* A recenzió megírása a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0005 azonosító számú, „Kutatógymnasiumi Kiválósági Központ létrehozása a Szegedi Tudományegyetemen” című projekt keretében, az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

A hasonlóság azonban csak látszólagos, hiszen Djokić munkájában szerkesztileg nem két elkülönült életrajzot olvashatunk. A londoni történész megközelítése abban is újszerű, hogy munkája fókuszába a két politikus 1919–1920 közötti párizsi tevékenységét helyezi, minden bizonnyal eleget téve ezzel a kiadó felkérésének. A két délszláv politikus életrajza ugyanis a patinás Haus Publishing brit kiadóvállalat *Makers of the Modern World. The peace conferences of 1919–23 and their aftermath* (A modern világ formálói. Az 1919–1923-as békekonferenciák és következményeik) sorozatában jelent meg. A sorozat célkitűzése ugyanis az, hogy a békecsinálók életrajzán keresztül a párizsi békekonferencia átfogó újraértékelését adja. A harminckét kötetesre tervezett sorozatban Woodrow Wilson, Georges Clemenceau, David Lloyd George portréi mellett neves szerzők tollából olyan, a széles közönség előtt kevésbé ismert politikusok életét is megismerhetjük mint a bolgár Aleksandür Stambolijszki (*R. J. Crampton* tollából), az osztrák Karl Renner, a görög Eleftheriosz Venizelosz vagy az arab Hasemita-dinasztia tagjai (*Robert McNamara*). Sőt, *Bryan Cartledge* tollából Károlyi Mihály és Bethlen István politikai tevékenységével is megismerkedhet az angol-szász olvasó.

Nikola Pašić és Ante Trumbić politikai pályáját Dejan Djokić tíz, arányos fejezetben vázolja fel, három részbe szervezve. Az első fejezetben (*The Lives and the Lands*), miután rövid áttekintést kapunk a délszlávok nyelvi és etnikai sokszínűségéről, eltérő történelmi gyökereiről (a történész szerző egyébként Jugoszlávia létrejöttét a térség birodalmi örökségének tekinti, 12. o.), Pašić és Trumbić 1919 előtti nézeteit és politikai tevékenységét ismerhetjük meg. A londoni történész a két életutat Szerbia és Horvátország történetébe ágyazva ismerteti, mintegy párhuzamba állítva az egyén és a közösség fejlődését. Jól érzékeltetik ezt az egyes fejezetek címei is: *Pašić's Serbia* és *Trumbić and Croatia*. Nikola Pašić 1845. december 19-én (vagy a körül) született a kelet-szerbiai Zaječarban. Ősei a mai Macedónia területéről vándoroltak be. A korabeli híresztelések szerint ennek volt tudható, hogy a szerb nyelvet nem beszélte tökéletesen. Jól beszélt viszont németül és franciául, de bolgárul és valószínűleg oroszul is képes volt megértetni magát. Francia és német nyelvismeretét bizonyosan elősegítette, hogy ösztöndíjasként a Zürichi Műszaki Egyetemen tanulhatott. A szerb állam, így Djokić, ugyanis a legtehetségesebb hallgatókat nyugati egyetemekre küldte tanulni. Helyesen állapítja meg azt is, hogy az írásbeliség és a modernizáció terjedése a korszakban együtt járt a nacionalizmus erősödésével. Mi több, bármennyire is hagyományosan oroszbarátnak tekintik a szerbséget, a német romantika és a francia forradalmi eszme volt az a két ideológiai

tényező, amely alapvetően formálta nacionalizmusukat. (14. o.) Nem volt ez alól kivétel a fiatal Pašić sem. Sőt, a szintén zaječari Svetozar Marković-tal, a Balkán első valóban szocialista gondolkodójával kötött ismeretsége révén Zürichben az orosz Mihail Bakunyin radikális baloldali eszméivel is találkozott. Djokić úgy látja, hogy Pašić számos jellemvonása már itt megszilárdult: nagy munkabírása, pragmatizmusa, realizmusa, kompromisszumkészsége és (legalábbis a politikát tekintve) érzelemmentessége.

Zürichből hazatérve a frissen diplomázott mérnök ahelyett, hogy szakmai karrierbe kezdett volna, a politikába vetette magát. A londoni történész szerint igazi szenvedélyét ez jelentette. Ideológiáját a szocializmus és a szerb nacionalizmus sajátos keveréke alkotta, oroszbarát érzelmeit alapvetően azonban nem a zürichi években szerzett impulzusok befolyásolták, hanem az a reális felismerés, hogy az orosz szövetség elengedhetetlen a szerb nemzeti célok eléréséhez – mutat rá a szerző. Pašić politikai karrierje gyorsan ívelt felfelé. 1878-ban, abban az évben, amikor a berlini konferencia hivatalosan is elismerte Szerbia függetlenségét, a 33 éves mérnököt parlamenti képviselővé választották. 1881-ben már a frissen alakult Népi Radikális Párt vezetője, később a parlament elnöke, Belgrád polgármestere, majd 1891-től szerb miniszterelnök lett. Ezt a pozíciót 1926-ig, immár jugoszláv miniszterelnökként még számos alkalommal betöltötte. A XIX. század második felének turbulens szerb belpolitikai viszonyai azonban Pašić pályáján is nyomot hagytak. Az 1883-ban kirobbant timoki felkelés leverését követően Bulgáriába emigrált (távollétében halálra ítélték és *in absentia* ki is végezték), 1898-ban pedig Sándor királyt bíráló megjegyzései miatt tartóztatták le és ítélték másodszer is halálra. A kivégzéstől csak a nagyhatalmak (Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia) fellépése mentette meg. A londoni történész úgy látja, hogy bulgáriai száműzetése alatt Pašićot egyre jobban foglalkoztatni kezdte Macedónia és Ó-Szerbia kérdése. A szerbek felszabadítását ennek hatására két lépésben képzelte el: először az Oszmán Birodalom alatt élő szerbeket (esetleg Montenegróval és Bulgáriával szövetségben), majd orosz segítséggel a Monarchia szerbek lakta területeit kívánta felszabadítani. Habár Djokić nem tér ki rá, úgy vélem, érdemes lenne annak megvizsgálása is, hogy a számos hasonlóság miatt ismerte-e, és ha igen, akkor mennyire hatott Pašić nézetére a *Načertanije*, Ilija Garašanin szerb miniszterelnök (1843–1852) a szerb célokat az 1840-es években felvázoló titkos memoranduma.

A két Balkán-háborúval és az első világháborút követő rendezéssel a gyakorlatban megvalósult Pašić célkitűzése és létrejött a délszláv (jugoszláv) egység. Ez azonban felveti azt a kérdést, hogy Pašić egy hagyomá-

nyos, a nagyszerb célokat követő politikusnak vagy a jugoszláv eszme őszinte hívének tekinthető-e? A kérdést a londoni történész sem kerüli meg, azonban egyértelmű állásfoglalás helyett a kérdés komplexitására hívja fel a figyelmet. Miközben elismeri, hogy Pašić vajmi keveset tudott Horvátországról és Szlovéniáról (elsősorban Szerbia, Montenegró, Bulgária és Macedónia története és földrajza foglalkoztatta), és általában nem bízott meg a katolikus szlávokban, úgy véli, hogy a világháború alatt kormánya megkérdőjelezhetetlenül a délszláv egység megteremtésén dolgozott. (24. o.)

Habár a XIX. század első felében Horvátország jelentősen különbözött Szerbiától (a területileg hasonlóan fragmentált horvátság három különült, külön irodalmi nyelvvvel rendelkező dialektust beszélt, a nemzeté válás folyamatára pedig a magyar nacionalizmustól való félelem nyomta rá a bélyegét), Trumbić származása, jellemvonásai mégis hasonlóságot mutatnak Pašićtyéval, hangsúlyozza Dejan Djokić. Az 1864. május 17-én Splitben született Anton Paško Trumbić ősei szintén úgy vándoroltak be Dalmáciába, a Zágrábban jogot tanult Ante első generációs értelmiséginek számított, aki, újabb közös vonásként, intelligenciájával kimagaslott évfolyamtársai közül. 1897-ben már birodalmi parlamenti (*Reichsrat*) képviselővé is megválasztották. Csakúgy mint Pašić, Trumbić is 33 éves volt első parlamenti mandátuma elnyerésekor. A politikai karrier mellett egy magánéleti párhuzam is megfigyelhető kettejük között, mutat rá a londoni történész: mindketten későn, baráti unszólásra nősültek meg.

A hasonlóságok ellenére Trumbić ideológiailag fokozatosan a jugoszlavizmus felé fordult. A XIX. század végén legfőbb célkitűzésének azt tekintette, húzza alá Djokić, hogy közös nevezőre hozza Josip Strossmayer pán-jugoszlavizmusát Ante Starčević pánhorvát eszméivel. (33. o.) Habár Trumbić jugoszlavizmusát a londoni történész valóban őszintének és pragmatikusnak tartja, az utóbbi elemet véli dominánsabbnak. Ezt azzal is alátámasztja, hogy miközben 1897-ben Trumbić nyilvánosan elvetette a jugoszláv eszmét, megbékélésre és szoros együttműködésre szólított fel a szerbek és a horvátok között. Az 1906-ban horvát választásokat nyert Horvát–Szerb Koalíciót pedig a jugoszláv eszme harmadik, politikai fázisának tekinti. (Az elsőt az illírismus proto-jugoszlavizmusa, a másodikat Strossmayer kulturális jugoszlavizmusa jelentette.) A XX. század hajnalán Trumbićra is egyre nagyobb hatást gyakorolt Szerbia presztízse: 1913-ban tagja volt annak a horvát delegációnak, amely boszniai szerb politikusokkal már a közös politikai fellépés lehetőségét és az összes délszláv egyetlen államban történő egyesítésének esélyeit vizsgálta.

A közös állam létrejöttére azonban csak az első világháborút követően kerülhetett sor. A világháború alatti fejleményekkel, az egyesítésre gyakorolt hatásukkal Djokić a monográfia első részét záró negyedik fejezetben foglalkozik. Úgy véli, hogy három olyan háború alatti esemény volt, ami döntően befolyásolta Pašić és Trumbić kapcsolatát és ezáltal jelentős hatást gyakorolt a későbbi állam belső berendezkedésére: az 1915-ös londoni szerződés, a szerb kormány és a Jugoszláv Bizottság korfui tárgyalásai 1917 nyarán, valamint az 1918. novemberi genfi megbeszélések. Mint ismeretes, az 1915. április 26-án Londonban aláírt titkos szerződésben Olaszország a háborúba az antant oldalán történő belépésért cserébe ígéretet kapott arra, hogy a háborút követő rendezés során az Adria-tenger keleti partvidék zömét megszerezheti. A titkos tárgyalásokról Szerbiát valóban nem informálták, szögezi le a londoni történész, arról először, Szazonov orosz külügyminiszterrel folytatott megbeszélésén az emigráns horvát politikus, Frano Supilo értesült. A szerző arra is fölhívja azonban az olvasó figyelmét, hogy a szerződés egyes dalmát területeket Horvátország, Szerbia és Montenegró számára is kilátásba helyezett. Ez alapján úgy véli, hogy annak ellenére, hogy a nyár folyamán Szerbia mind a britektől, mind a franciáktól ígéretet kapott arra, hogy a háborút követően támogatni fogják a Horvátországgal történő egyesülést (Szazonov Horvátország alatt egyébként a Monarchia összes, délszlávok lakta területét értette, beleértve a szlovénokat is), a szerb kormány érdekeit az antant csak egynek tekintette a délszlávoké közül. Habár Pašićot ekkor a szerbek egy államban történő egyesítése foglalkoztatta, pragmatikusként felismerte, hogy sem a belső, sem a külső feltételek nem voltak adottak e cél maradéktalan eléréséhez. Mivel a Monarchia felbomlása ekkor még nem szerepelt az antant céljai között, Pašić úgy vélte, hogy célját csak a Habsburg-ellenes és jugoszlávbarát horvát és szlovén politikusokra támaszkodva érheti el. (46. o.) Habár könyvében Djokić nyíltan nem von ok-okozati kapcsolatot, talán ez a felismerés is belejárt abba, hogy pénzügyileg támogatta azt a zömmel horvát emigráns politikusokat tömörítő Jugoszláv Bizottságot, amelynek egyik vezetője Trumbić volt. (37. o.) Úgy vélem, az érdeklődő, de a témában kevésbé jártas olvasó számára a szerző arra is rámutathatott volna, hogy maga a bizottság is a londoni titkos szerződésre adott reakcióként jött létre.

Habár a Jugoszláv Bizottság több tagja is gyanakodva figyelte a szerb emigráns kormány tevékenységét, Trumbić visszautasította, hogy megszakítsa a kapcsolatokat, és személyesen részt vett a szerb kormánnyal 1917 nyarán Korfu szigetén folytatott tárgyalásokon. Habár az 1920-as években a horvát politikus azzal érvelt, hogy már itt elutasította az új állam belső

berendezkedésével kapcsolatos szerb centralizációs törekvéseket, a londoni történész árnyaltabb megközelítést vél szükségesnek: Trumbić ugyanis a föderációt is elvetette és egy kompromisszumos megoldás mellett érvelt. Pašićhoz hasonlóan, pragmatikus politikusként ugyanis felismerte, hogy céljai eléréséhez nélkülözhetetlen a szerb miniszterelnök támogatása. A szerb kormány és a Jugoszláv Bizottság tagjai közti ellentétek ennek ellenére a genfi találkozón (1918. november) azonnal felszínre kerültek. Miközben Pašić amellelt érvelt, hogy a béketárgyalásokon Szerbia hivatott a délszláv egység képviselőjére, a szerb ellenzéki politikusok és a Jugoszláv Bizottság a Zágrábban kikiáltott Szerb–Horvát–Szlovén Államra egyenrangú partnerként kívánt tekinteni. Kisebbségbe kerülve Pašić kénytelen volt engedni és november 8-án hivatalosan is elismerte a zágrábi államalakulatot. Pašić és Trumbić kétféle Jugoszlávia-koncepciójából azonban egyik sem került ki győztesen, így kettejük összecsapása a békekonzferencia alatt is folytatódott.

Az 1919. január 18-án összeült békekonzferencián tevékenykedő jugoszláv delegáció belső és külső nehézségeivel, a delegáció tagjai közti vitákkal, nézeteltérésekkel Dejan Djokić könyve második, arányait tekintve legterjedelmesebb részében foglalkozik (*The Paris Peace Conference*). Miközben vizsgálódásának fókuszát végig a jugoszláv küldöttség tevékenységére és az újonnan létrejött délszláv államot érintő kérdésekre helyezi, a második részt alkotó öt fejezetben a győztes nagyhatalmak egymás közti nézeteltéréseit, a győztesek és a vesztesek, illetve a győztesek és a győztesek közti ellentéteket, továbbá az egyes békeszerződések konkrét tartalmát is megismerhetjük. Ezen körülmények ismerete ugyanis elengedhetetlen ahhoz, hogy megfelelő összefüggésbe tudjuk helyezni a jugoszláv delegáció tevékenységét és mérlegre tehesük az elért eredményeket.

Az 1918. december 1-jén Belgrádban kikiáltott Szerb–Horvát–Szlovén Királyság delegációját Nikola Pašić vezette (miniszterelnöki székét ideiglenesen Stojan Protićra bízva) és külügyminiszteri minőségében Párizsban tartózkodott Ante Trumbić is. A jugoszláv delegációt, mutat rá Djokić, nagy sietség és bizonytalanság között szervezték meg, és annak ellenére, hogy az előkészületek szerb részről már a világháború alatt megkezdődtek, még három héttel a békekonzferencia hivatalos megnyitását követően is érkeztek tagjai a francia fővárosba. Híján voltak az előzetesen egyeztetett stratégiának; és habár a delegáció tagjai között, különösen az egyes szakbizottságokban túlsúlyban voltak az 1912 előtti Szerbiából származó diplomaták, politikusok és civil szakértők – ez utóbbiak közül Jovan Cvijić földrajztudóst tekinti a legbefolyásosabbnak –, a londoni történész hangsúlyozza, hogy

nem szabad túlbecsülni a belső megosztottságot: függetlenül az egyes kérdésekben vallott álláspontjuktól, a delegáció tagjai megkérdőjelezhetetlenül jugoszláv hazafiak is voltak és kifelé, a többi delegáció felé egységesen léptek fel. Dejan Djokić arra is felhívja az olvasó figyelmét, hogy a jugoszláv delegáció felépítése nem különbözött a többi küldöttségétől és a többi delegációra is jellemző volt a létszám állandó fluktuációja, ahogyan a viták, a belső ellentétek is. A 110 tagot számláló jugoszláv misszió létszámát tekintve egyébként a brit, a francia és az olasz delegáció után a negyedik legnépesebb küldöttséget alkotta – két fővel még az Egyesült Államokénál is többet.

Eltérést jelentett azonban a többi delegációhoz képest az, hogy a jugoszláv misszió élén hivatalosan nem állt kormányfő (szemben a „négy nagygyal”), és bár Trumbić külügyminiszterként vett részt a delegáció munkájában, Belgrád hozzájárulása nélkül önállóan ő sem hozhatott döntést. Ez mindenképp megnehezítette a gyors döntéshozatalt, hiszen napokba tellett, amíg Málta és Görögország érintésével a jugoszláv fővárosba és onnan visszaérkeztek a táviratok. Annak ellenére, hogy mind Pašić, mind Trumbić munkamániás, politikai értelemben konzervatív és meglehetősen önféjű, csökönyös ember volt, vezetési stílusukban több eltérés is megfigyelhető. Miközben Pašić előnyben részesítette a zárt ajtók mögött végzett munkát, álláspontja felől gyakran kétségek között hagyta kollégáit, és George Clemenceau francia miniszterelnökkel és Woodrow Wilson amerikai elnökkel is személyesen csak egyszer találkozott (részben azért, mert maguk a nagyhatalmak is csak ritkán fogadták a kisállamok vezetőit), Trumbić társasági ember és jó kommunikátor volt, aki a Jugoszláv Bizottság élén eltöltött éveknél köszönhetően jelentős nemzetközi ismertségnek is örvendett – mutat rá a szerző. Már a konferencia első napjaiban más-más módon kívántak érvényt szerezni legfontosabb céljuknak, annak, hogy az összes délszlávot az új állam határain belül egyesítsék. Miközben Pašićot elsősorban a bolgár, a román és a magyar határ kérdése foglalkoztatta, és attól tartott, hogy az adriai partvidékkel kapcsolatos túlzó követelésükkel magukra haragíthatják Nagy-Britanniát és Franciaországot, gyengítve ezzel északkeleti és keleti alkupozíciójukat, Trumbić éppen ellentétesen gondolkodott. Ő inkább attól félt, hogy a Bánát kapcsán és Bulgáriával szemben megfogalmazott célok miatt, az Olaszországgal folytatott tárgyalások során fogják kompromisszumokra kényszeríteni őket. Mentségül a monográfia szerzője azt hozza fel, hogy a delegációnak nagyon feszült légkörben kellett dolgoznia. Gyakori volt ugyanis, hogy a Tanácsot, a konferencia vezető szervét nagyon rövid határidővel hívták össze, gyakran anélkül, hogy tisztában is lettek volna az

ülés részletes programjával. A fentiek alapján érthető, hogy Djokić kettőjükre (és a delegáció többi tagjára is) nem ellenségként *vagy* szövetségesként, hanem ellenségként *és* szövetségesként tekint. (80. o.) A londoni történeusz egy kevésbé ismert elemre, a horvát–szlovén ellentétekre is felhívja az olvasó figyelmét. A delegáció horvát vezető tagjai ugyanis attól tartottak, hogy a túlzó szlovén területi célkitűzések gyengíthetik az olaszokkal szembeni érveiket.

A belső nehézségek mellett a jugoszláv delegációnak három fontos külső problémával is meg kellett birkóznia: az új állam elismerésének kérdésével, a területi kérdéssel és a háborús bűnösség kérdésével. Az egyes kérdések egymással több szállal össze is fügtek, ahogyan azt Dejan Djokić több helyen, helyesen, hangsúlyozza is.

A delegáció tagjainak leghamarabb az állam nemzetközi elismertetését kellett megoldania. Az olasz diplomáciai nyomásgyakorlás hatására ugyanis a szövetséges hatalmak egyszerre tolerálták és ignorálták a jugoszláv delegációt: miközben elfogadták a delegáció jelenlétét és nem utasították el Jugoszlávia létrehozását, 1919. május-júniusáig *de jure* megtagadták az elismerését. Ezt szimbolizálta az is, hogy Montenegró képviselője számára is fenntartottak egy helyet a tárgyalóasztalnál. (Amit végül nem töltöttek be.) A monográfia szerzője azt azonban leszögezi, hogy Jugoszlávia nem a békekonferencia kreációja volt. (63. o.)

Az új állam határait azonban a békekonferencia volt hivatott meghúzni. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság előtt tornyosuló nehézségeket Dejan Djokić egy korabeli szóviccel érzékelteti: Jugoszláviát gondok (*brigama*) veszik körül. A gond, aggodalom szó szerb többes részes esete ugyanis megfelelt azon országok kezdőbetűinek, amellyel az új államnak területi ellentétei voltak: Bulgária (Bulgarija), Románia (Romanija), Olaszország (Italija), Görögország (Grčka), Albánia (Albanija) és Magyarország (Madjarska). Közülük legsúlyosabbnak a román–jugoszláv és különösen az olasz–jugoszláv ellentéteket véli. Így érthető, hogy az adriai kérdésre és nemzetközi összefüggéseire a szerző külön fejezetet szentelt. Dejan Djokić úgy látja, hogy annak ellenére, hogy Nagy-Britannia és Franciaország kezdetől fogva szimpatizált a jugoszlávok adriai követeléseiével, de mivel a londoni szerződés megkötötte a kezüket, kompromisszumos megoldásban voltak érdekeltek. A kompromisszum egyébként, mutat rá Djokić, a háború alatt kötött titkos szerződések és a wilsoni nemzeti önrendelkezési elv összeegyeztetését is jelentette volna. Érdekelt volt a kérdés mielőbbi gyors rendezésében Wilson amerikai elnök is, amire a jugoszláv delegáció rá is érzett: 1919. február 6-án Wilson személyesen fogadta Trumbícot, majd

február 11-én a jugoszláv delegáció hivatalosan is közvetítésre kérte fel az amerikai elnököt. A jugoszláv pozíciót segítette az is, hogy Olaszország február 7-én már Fiumét is követelte, ami viszont ellentmondott annak, hogy csak a londoni titkos szerződésben nekik ígért területekre tartanak igényt. Az olasz lépés annyira felháborította Wilsont, akire Djokić szerint egy nappal korábban Trumbićtal folytatott megbeszélése amúgy is pozitív hatást gyakorolt, hogy az Egyesült Államok még aznap, elsőként a győztes nagyhatalmak közül, hivatalosan is elismerte a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot. Az adriai kérdésben azonban továbbra sem történt előrelépés, sőt április végén az olasz delegáció tiltakozásul el is hagyta Párizst. A béketárgyalásokra csak azt követően tértek vissza (május 7-én), hogy Nagy-Britannia és Franciaország megfenyegette őket, hogy magukra nézve többé nem tartják kötelező érvényűnek az 1915-ös londoni szerződést. Trumbić tárgyalásai, a nagyhatalmak közbenjárása és az olasz kormányváltások ellenére a kérdést a békekonferencián mégsem sikerült rendezni.

Az adriai kérdés és a jugoszláv–olasz ellentétek a jugoszláv–román kapcsolatokra, Montenegró és Albánia kérdésére is kihatottak. Az előbbire leginkább azzal, mutat rá Djokić, hogy Olaszország és Románia titkos megállapodást kötött egymással, közösen lépnek fel, ha a háború alatt kötött titkos szerződéseikben foglaltakat valamely irányból kihívás fenyegetné. (89. o.) Az olasz érdekek Montenegró esetében még inkább nyilvánvalóan voltak: a kis balkáni ország ugyanis gazdasági, politikai és szoros dinasztikus kapcsolatokat ápolt Olaszországgal. Sőt, az olaszok Montenegrón keresztül kívánták destabilizálni Jugoszláviát. Olaszország támogatásával a háta mögött a montenegrói uralkodó Jovan Plamenac, a montenegrói emigráns kormány miniszterelnökének személyében küldöttet küldött Párizsba és kérte, hogy részt vehessen a konferencia munkájában. A londoni történész úgy véli, hogy Olaszország nélkül a győztes nagyhatalmak bizonyosan egy pillanatig sem foglalkoztak volna a montenegrói részvétel kérdésével. (87. o.)

Amíg Montenegró függetlenségének megőrzése az olaszok érdekében állt, addig az albán függetlenség Jugoszlávia számára jelentett stratégiai érdeket – az agresszív olasz törekvésekkel szemben. Míg azonban Trumbić kizárólag stratégiai érvekkel érvelt ebben a kérdésben, Pašić nézetei összetettebbek voltak, emeli ki a történész szerző. A veterán szerb politikus ugyanis biztosra vette, hogy Olaszország végül meg fogja szállni Albániát, ez pedig lehetőséget biztosítana Jugoszlávia számára Észak-Albánia és Skutari megszállására. Pašić továbbá úgy vélte, hogy a kikötő megszerzése, mintegy bánatpénzként Fiume elvesztése miatt, jár is számukra. A jugoszláv–albán határt azonban véglegesen csak 1926-ban sikerült rendezni.

Pašićot erőteljesen foglalkoztatta a jóvátétel és a háborús bűnösök felelősségre vonásának a kérdése is, különösen Bulgáriával szemben. A konferencián kikristályosodó kétféle álláspont – az uralkodó körök felelőssége és a kollektív bűnösség elve – közül az utóbbi alkalmazását szorgalmazta, és ellenezte, hogy Ferdinánd királyt a vádlottak padjára ültessék. A kérdés pikantériáját Djokić szerint egyébként az adta, hogy Bulgáriát miniszterelnökként a békekonferencián éppen az az Alekszandür Sztambulinszki képviselte, akit a háború alatt bebörtönöztek, mert nyíltan bírálta Szerbia megtámadását. A kérdésben, azt szerb–bolgár belügynek tekintve Trumbić nem kívánt állást foglalni, ahogy Pašićot sem nagyon foglalkoztatta az Oszták–Magyar Monarchia háborús bűnössége. A kérdés felvetése ugyanis, mutat rá Dejan Djokić, számos érzékeny kérdést is felszínre hozott volna, hiszen a Monarchia seregeiben szerb nemzetiségű katonák is szolgáltak, a horvát Stjepan Sarkotić tábornokot pedig felelősség terhelte több ezer szerb letartóztatásáért, bebörtönzéséért, munkatáborba zárásáért és meggyilkolásáért.

A békeszerződések aláírását követően, 1920. június 30-án, másfél évvel Párizsba érkezését követően, a jugoszláv delegáció hivatalosan befejezte működését. Tevékenységét Djokić egyértelműen pozitívnak látja, hiszen sikerült elérniük az új állam nemzetközi elismerését és többségében sikerült megszerezniük azokat a területeket, amelyeket eredetileg is maguknak követeltek. (150. o.) Hogyan alakult ezt követően a delegáció két főszereplőjének, Nikola Pašićnak és Ante Trumbićnak a politikai pályája? A választ, a fontosabb csomópontokat érintve a monográfia harmadik fejezetéből tudhatjuk meg.

Pašić és Trumbić kapcsolata a továbbiakban a szerb–horvát dinamika mentén alakult, szögezi le az életrajz szerzője. Az alapvető nézeteltérést az jelentette, hogy a veterán szerb politikus nézetei szerb centrikusak maradtak, így a centralizált nemzetállam sikeres szerbiai modelljét kívánta kiterjeszteni Jugoszlávia egészére, miközben Trumbić a decentralizáció híve maradt és vélhetően szerb–horvát duális megoldást képzelt el. Azonban 1919-ben az „egyszerűbb”, a nemzetállami modell tűnt a járható útnak. (151. o.) Habár az életkori különbségekből adódóan a korabeli közvélemény előtt úgy tűnhetett, hogy a fiatalabb dalmáciai horvát politikus a jövő embere, a gyakorlatban épp fordítva történt. Trumbić politikai karrierje Párizsban ért a tetőpontjára, miközben Pašić 1926-ig miniszterelnök maradt. Hosszú távon politikája legfőbb hibájának a londoni történész azt tartja, hogy alábecsülte és félreértelmezte a centralizációt ellenző horvát lépéseket. A Horvát Parasztpártot ennek megfelelően csak egynek tekintette a sok párt közül,

miközben a valóságban a horvátok nemzeti mozgalmát jelentette. Bármennyire is tehetséges jogász és kampányember volt, Trumbić nem volt nagy politikus, szögezi le Djokić. Miközben ellenezte a centralizmust, következetesen hitt a szerb–horvát–szlovén egységes nemzet létében – személye így sem az egyik, sem a másik oldal számára nem volt vonzó. Az Olaszországgal 1920-ban aláírt rapallói egyezményt követően függetlenként indult a parlamenti választásokon és szerzett képviselői mandátumot. 1926-ban saját politikai pártot alapított (Horvát Föderális Parasztpárt), amely azonban közel sem volt annyira népszerű, mint a Radić-fivérek parasztpártja. 1928-ban végül maga is csatlakozott a Horvát Parasztpárthoz. Nyilatkozatai ekkor már gyakran jugoszlávellenesek voltak, sőt néha szeparatistaként is értelmezik azokat. Mindezt Djokić azzal magyarázza, hogy Trumbićot legfőképp mindig is a horvát kérdés megoldása foglalkoztatta. Míg azonban az 1920-as évek elején Jugoszlávia látszott az egyedüli megoldásnak, az évtized végére már Trumbić is egy lehetséges alternatívaként tekintett rá. Szeparatistának azonban ennek ellenére sem tekinthetjük, szögezi le a londoni történész. Igazolással az ellenzék 1932-es zágrábi pontjait hozza fel, melynek Trumbić volt az egyik fő szerzője. Mint ismeretes, a dokumentum a belpolitikai válság megoldását a dualista, föderális átszervezésben és nem az ország feldarabolásában látta. Vladko Maček börtönbe kerülésével pedig a Horvát Parasztpárt *de facto* vezetőjévé lépett elő, a horvát autonómia kivívását azonban már nem érthette meg.

Összefoglalva, Nikola Pašić és Ante Trumbić egy különösen turbulens időszakban fejtett ki politikai tevékenységet. Dejan Djokić szerint megítélésük nem is lehet mentes az ellentmondásoktól. Az előbbié azért, mert bár Jugoszlávia egyik megalapítójaként tisztelhetjük, az új államon belül szerb dominanciát valósított meg. Trumbićé pedig azért, mert egy olyan állam létrehozásában segédkezett, amelyet végül a horvátok többsége elutasított. Djokić szerint éppen ezzel magyarázható, hogy a horvát történetírás mind a mai napig egyszerre ismeretlen és érthetetlen (a szerző a sokféle árnyalat kifejezésére alkalmas *obscure* szót használja) szereplőként tekint személyére. (162. o.) Jugoszláviát Djokić azonban csak annyiban tekinti eleve kudarcra ítélt, mesterségesen létrehozott államalakulatnak, amennyiben minden állam mesterséges képződmény. Leszögezi, hogy 1918-ban a délszláv politikai elit támogatta Jugoszlávia létrehozását, és bizonyos mértékig az átlaglakosság is lelkesült érte. Stabilitása azonban az 1919–1920-ban Párizsban megalkotott nemzetközi rendszer stabilitásától függött. 1941-es felbomlása nem jelenti azt, hogy eleve kudarcra lett volna kárhozható, főként pedig azt nem, hogy nem érte volna meg a befektetett áldozatot. „Ki tudja – szögezi le

a könyv zárógondolataként – egy nap talán, álruhában, az EU keretei között vissza fog térni. Pašić és Trumbić Párizsban elvégzett munkája, ebben az esetben talán hosszabb ideig fog hatni, mint ahogyan azt jelenleg véljük.” (166. o.)

Dejan Djokić élvezetes stílusban megírt, felépítésében és problémafelvetésében újszerű könyvét egyszerre jól forgathatja a Balkán XX. századi történetével foglalkozó kutató és a téma iránt érdeklődő olvasó is. A szélesebb olvasóközönség eligazodását, az összefüggések alaposabb megértését segíti az a közel 30 oldalas kronológia is, amelyben párhuzamosan, egymás mellett láthatjuk a két politikus életének legfontosabb eseményeit a jugoszláv és a világtörténelem főbb csomópontjaival és a kulturális életben, a művészetek terén bekövetkező változásokkal. A versailles-i békekonferencia döntései nyomán bekövetkező területi változásokat két térkép szemlélteti, a két „főszereplő” jelleméről pedig néhány fénykép segít vizuálisan is fogalmat alkotnunk. A főszöveg mellett apró keretes írásokban részleteket olvashatunk a konferencia működéséről (különösen a kongresszus és a konferencia definíciója közti különbségek érdekesek) és elolvashatjuk a delegáció többi tagjának rövid életrajzát. Pašić és Trumbić nézetét, az antant delegációk vezetőinek róluk kialakított képét bemutató rövid, szellemes idézetek még közelebb hozzák a két politikust és az adott kor légkörét az olvasóhoz.

Dejan Djokić: *Pašić and Trumbić. The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.* (Pašić és Trumbić: A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság). London, Haus Publishing, 2010. 228 oldal. Megjelent a *Makers of the Modern World. The peace conferences of 1919–23 and their aftermath* (A modern világ formálói. Az 1919–1923-as békekonferenciák és következményeik) sorozatban.

Vukman Péter